

О. В. Козюра,
к. філол. н., доцент Черкаського
національного університету імені Б. Хмельницького

ХУДОЖНЯ ПРИРОДА БЕСТСЕЛЕРА

Статтю присвячено дослідженню проблеми ідеологічного впливу бестселера та масової літератури на свідомість читача. Пропонується погляд на джерела постмодерністської літературної традиції, на її зв'язки з культурним осередком ХХ – ХІХ століття.

Ключові слова: бестселер, масова література, постмодернізм, жанр, текст, художня форма, літературна казка, фентезі, художня природа.

Сьогодні можна стверджувати, що найважливішим підсумком літературного процесу ХХ століття можна вважати вичерпаність постмодернізму як художнього напрямку, що упродовж останніх десятиріч формувалася як систему творчих пріоритетів, так і смаки читацької аудиторії, що поділяється на полуси прихильників «елітарного» та «масового» мистецтва: естетичні форми постмодернізму виявилися на рівні і тих, і інших уподобань. За словами І. Лімборського, наразі масова література «претендує на роль «світової» [1, с. 6].

Постмодернізм як художня система продовжує приваблювати дослідників. Але загальною стає констатація комплексної природи постмодернізму, його епатажності, ігрового начала, стильового нашарування, асоціативності письма. Не відгортаючи жодної з постмодерністських естетичних розробок, кожна з яких, без сумніву, привносить цікавий аналіз якогось конкретного матеріалу, сьогодні можна помітити можливість відстороненого, узагальнено-теоретичного погляду на проблему творчої комплікативності постмодернізму як системи художніх прийомів. Усі його риси, що з різною мірою інтенсивності беруть участь у формуванні художнього тексту, поєднуються феноменом бестселера – глибинно постмодерністським жанром, з якого, здається, розпочався постмодернізм і яким він закінчується зараз – у творчості Дена Брауна, Пітера Кері, Єви Прюдом, Деніел Стіл, Ельфріди Елінек, Джоан Кетлін Роулінг.

Щодо витоків жанру, то починаючи приблизно з «Клариси Гарлоу» Річардсона і до сьогодні – вони пов'язуються, мабуть, з орієнтацією письменника на ремікс, пастиш, гру асоціацій та стилів, а загалом – на позаідеологічне поле письма, яке поступово і неухильно формувалася постмодернізм. Наприклад, «Поттеріана» Дж. К. Роулінг, на наш погляд, водночас постає і як літературна казка, і як фентезі, і як роман з ознаками кількох його жанрових різновидів, зокрема романів виховання, пригодницького, детективного та квест-роману з елементами роману жахів.

Художня природа і функція бестселера є, безперечно, ремінісцентно-ігровою, він цілеспрямовано і свідомо створюється із заготовок, частин попередніх текстів, вже освоєних, усвідомлених і оформлених попередніми етапами

культури. Такий моделювальний принцип, звичайно, не є якимось абсолютно новим творчим відкриттям, проте, на відміну попередньої практики, підпорядковується не елітарному, а масовому жанрові. Але, як слушно зазначає Н. Зборовська, «всі тексти ідеологічні, навіть ті, що взагалі заперечують ідеологію» [2, с. 3].

Приєм У. Еко, що формує поетику його «Імені троянди» – яскравий приклад і разом із тим «рецепт» створення бестселера. Достатньо зайвий раз переглянути віртуозний автокоментар роману у «Замітках на полях», аби переконатися в ігровому началі письма Еко, його настанові на розвагу читача, на обман, що приховується за майстерним історичним антуражем.

По суті, Еко пояснює тут не лише функціональний рівень жанру, а й функцію автора в розгортанні процесу оповіді. Тут маємо чудове есе на тему «як написати бестселер», наскрізною ідеєю якого є думка про необхідність відвертої і безсоромної брехні автора, якої чим більше, тим краще, оскільки тут, у бестселері, вона виконує поетологічну роль, формуючи разом і читацькі смаки, словнені психологічного очікування неправди оповіді (справжня правда, як відомо, виглядає досить непривабливо і неправдиво – аби їй повірили, мусимо додати до правди трохи фантазії).

Таким чином, мета довірливого читача дізнатися врешті решт про те, «як же воно було насправді» виключно співпадає з ідеєю бестселера, скажімо, історичного, – у його художній структурі має бути усе, про що читач хоче прочитати, тобто за великим рахунком усе, про що він і так знає, маючи певний «горизонт очікування». Бестселер – як улюблена страва, що подається до столу у новому оформленні, але обов'язково з традиційними смаковими інгредієнтами [3, с. 53].

Отже, «кухня» бестселера – це виготовлення текстів, що сходять на рівні своїх складових до єдиного архетексту – переліку обов'язкових елементів, що укладають сюжет твору. Якраз рівень сюжету і виявляє тісну взаємодію двох оповідних рівнів: матеріалу (змісту) і його сюжетно-композиційного оформлення (форми). З кута зору матеріалу ніяких новаторських пошуків на теренах історії, релігії, культури бестселер не пропонує. Тут має бути знайомий контекст: два-три історичні міфи, їх розвінчання з елементами знову ж таки міфотворчості, цього разу вже авторської, детективна лінія, любовна інтрига (елемент «мильної опери» виключно обов'язковий – він є маркером майбутнього happy end'у), шифр і код, пригодницький «кульвернівський» прийом розважального пояснення – словом «горизонт очікування» має містити низку змістових перегуків з класичною традицією від Едгара По до Артура Конан-Дойла: їх упізнавання призводить, як відомо, до задоволення від тексту (як визначає це Ролан Барт).

Рівень художньої форми, звичайно, більш складний, і тому не важко помітити, що бестселер є досить примітивною структурною організацією твору. Його форма, на жаль, не підводить читача до осягнення наступного бартівського ступеню – насолоди від тексту. До рівня Еко, який він задав у «Імені троянди» якраз у сенсі формотворення, а не змісту, виявляється, дуже важко дістатися авторові усіляких «загадок», «таємниць», «кодів», «шифрів», «ребусів», як, до

речі, і їх чисельних розвінчань, що перевищили своєю кількістю і накладом увесь обсяг «прототекстів». І справа тут пов'язується власне з естетичним надзавданням будь-якого твору – його наскрізною стильовою організацією. В «Імені троянди» Еко доводить можливість кількоступеневої структури роману, композиційні елементи якого, з одного боку, розміщуються функціонально (майже за морфологічною ідеєю Проппа: детективна загадка, очікування, історичний екскурс, версія тощо), а з іншого – експлікуються на рівні асоціацій, образно-стильових алюзій, причому з різною мірою інтенсивності і різною мірою занурення читача у текст. Майже кожен упізнає у Еко алюзію у фразі Вільгельма Баскервільського «це ж елементарно, Адсоне», проте не кожен читач знайде й адекватно розшифрує в «Імені троянди» стильову складову, запозичену із діалогів Платона чи «Сповіді» Святого Августина [4, с. 163].

Відтак сюжетну структуру завершує найскладніший організаційний план оповіді – художній стиль, на рівні якого прочитується і відтворюється певний прототекст. Оцей елемент стильового відтворення, складної стильової гри, як правило, не розрахований на масового читача, тобто на потенційного реципієнта бестселера. Масовий читач тут – поза грою, а точніше – поза ігровим полем письма. Як наслідок, стратегія бестселера найчастіше пов'язується з ігноруванням стильової складової, і яскравим прикладом тут може слугувати роман «Код Да Вінчі» Дена Брауна – динамічний, кінематографічний, проте позбавлений стильової сув'язі усіх його структурних елементів. Це досить поширений сьогодні спрощений тип оповіді, організованої змістовно і позбавленої стильового оформлення, де прослідковуються списані автором фрагменти «чужого слова» (звідси, до речі, й усі судові процеси, пов'язані зі звинуваченням автора в плагіаті), не обіграні, не відшліфовані, не вписані в єдину стильову систему. Жанр Дена Брауна і ширше – бестселера – ремікс, колаж без стильової шліфовки, без формального завершення оповідного цілого. Можливо, саме тому бестселер легко піддається кінематографічному перевтіленню, проте кінематограф якнайкраще висвітлює і усі його вади – тут візуальний ряд вибудовується за принципом накопичення фрагментів, їх перебігу і не сягає рівня естетичного завершення художньої структури.

Література

1. Лімборський І. Weltliteratur за доби глобалізації: пошуки нової посткультурної ідентичності / І. Лімборський // Слово і час. – 2008. – № 6. – С. 3 – 10.
2. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема / Н. Зборовська // Слово і час. – 2007. – № 6. – С. 3 – 8.
3. Сторі Дж. Теорія культури та масова література. Вступний курс / Дж. Сторі / Пер. з англ. С. Савченка. – К.: Акта, 2005. – 360 с.
4. Киченко О. Європейській постмодернізм: витоки і сучасна літературна традиція / О. Киченко // Всесвіт. – 2004. – № 6. – С. 162 – 165.

Козюра Е. В. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРИРОДА БЕСТСЕЛЛЕРА

Статья посвящена исследованию проблемы идеологического влияния бестселлера и массовой литературы на сознание читателя. Предлагается взгляд на источники постмодернистской традиции, на её связи с культурой XX – XIX века.

Ключевые слова: бестселлер, массовая литература, постмодернизм, жанр, текст, художественная форма, литературная сказка, фэнтези, художественная природа.

Kozyura O. V. ARTISTIC NATURE OF BESTSELLER

The article deals with the problems of ideological influence of bestseller and mass literature on the consciousness of mass reader. The article presents material about sources of postmodern literature tradition and their connections with culture process of XX – XIX century.

Keywords: bestseller, mass literature, postmodernism, genre, text, artistic form, literary fairy tale, fantasy, artistic nature.

УДК 821.161.1

Т. П. Костюк,
ст. викл. Черкаського
національного університету імені Б. Хмельницького

РЕЛИГИОЗНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭЗИИ Н. ЗАБОЛОЦКОГО

У статті розглядається недостатньо вивчена проблема християнського сенсу творчості М. Заболоцького. Звернення М. Заболоцького до біблійних образів, мотивів грає ключову роль в художньому світоустрої поета.

Ключові слова: поет-філософ, протиріччя художнього світу, категорії світовідчуття, біблійні образи, божественний світопорядок.

Николай Алексеевич Заболоцкий – поэт-философ, тонкий лирик, талантливый переводчик, человек нелегкой судьбы, прошедший сложный путь художественных исканий. Литературное наследие Н. Заболоцкого многогранно и разнообразно: стихи, поэмы, автобиографическая проза, статьи и заметки, перевод «Слова о полку Игореве», «Витязя в тигровой шкуре» Ш. Руставели, детское переложение книги «Гаргантюа и Пантагрюэль», другие литературные труды. По мнению К. Хайруллина «в поэзии Н. Заболоцкого открывается оригинальность и живописность образов, неожиданность словосочетаний, кажущаяся простота, скрывающая интеллектуальную глубину, бунт против несовершенств миропорядка, поиск жизненной гармонии, дерзкий полет фантазии и уравновешенная мудрость».